

ШЕВЧЕНКО О. Д.,
аспірант кафедри
кримінального права і процесу
(Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки)

УДК 343.9

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ В НАУЦІ ПРОБЛЕМ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗМІСТУ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА ОСВІТУ

У статті проаналізована роль науки при здійсненні реалізації права засуджених до позбавлення волі на освіту в Україні та за кордоном. Низький рівень уваги науковців до даної проблеми є причиною відсутності чіткої державної політики у цій сфері, що в подальшому негативно впливає на досягнення основної мети покарання, а саме ресоціалізації та виправлення засуджених.

Ключові слова: пенітенціарні заклади, освіта, ресоціалізація засуджених.

В статье проанализирована роль науки при осуществлении реализации права осужденных к лишению свободы на образование в Украине и за рубежом. Низкий уровень внимания ученых к данной проблеме является причиной отсутствия четкой государственной политики в этой сфере, что в дальнейшем негативно повлияет на достижение основной цели наказания, а именно ресоциализации и исправления осужденных.

Ключевые слова: пенитенциарные учреждения, образование, ресоциализация осужденных.

The article analyzes role of science in implementation of right of prisoners to prison education in Ukraine and abroad. The low level of attention of scientists to this problem is lack of clear state policy in this area, which further negatively affect achievement of main goal of punishment, namely re-socialization of prisoners.

Key words: penitentiary institutions, education, re-socialization of prisoners.

Вступ. Статистика свідчить, що рівень рецидивної злочинності протягом останніх двох років постійно зростає. Щойно звільнившись із місць позбавлення волі, особа не бариться зі вчиненням нового злочину та знову прямує до суду, а потім у пенітенціарні установи. Це говорить про те, що діяльність всієї системи органів виконання покарань є неефективною через недосягнення основної мети – виправлення та ресоціалізації засуджених. Як свідчить аналіз наукових праць, одним із важливих чинників, які відіграють важливу роль у виправленні засуджених, є забезпечення державою можливості здобути освіту у місцях позбавлення волі. Ще в 20-х роках минулого століття С. Позднішев писав: «Освіта в пенітенціарній установі повинна мати місце, оскільки вона необхідна, щоб знищити ту розумову пітьму, в якій злочин приховує своє глибоке коріння». На жаль, політика держави у цій сфері є настільки неефективною, що навіть наукове дослідження цієї проблеми залишається на низькому рівні саме через відсутність бажання щось змінювати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що даною науковою проблематикою займалися такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як: Б. Утевський, Є. Ширвіндт, А. Марченко, Ю. Бехтерев, П. Блонський, Є. Краснушкін, С. Позднішев, В. Якобсон, В. Баранов,

І. Похлебіна, І. Васильківська, В. Оржеховська. Варто зазначити, що саме дослідження науковцями даної сфери забезпечує реальний прогрес у доступі засуджених до освітніх програм.

Постановка завдання. У цій роботі буде досліджуватися роль науки при реалізації права засуджених до позбавлення волі на освіту. Конституційне право засуджених на здобуття освіти у місцях позбавлення волі неможливо ефективно реалізувати на практиці без наукового вивчення та дослідження всіх аспектів та чинників, які впливають на цей процес.

Результати дослідження. Різні галузі сучасної науки вивчають причини й умови скоєння кримінальних злочинів. Дослідження свідчать, що найчастіше злочини скоюють особи з низьким освітнім рівнем, тому що освіта – основа інструментального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Саме освіта формує світогляд громадян, їхні ціннісні орієнтири, розуміння та сприйняття суспільних норм поведінки, культурних цінностей і традицій.

Соціальна ситуація в Україні характеризується постійним ростом злочинності і, як наслідок, збільшенням кількості засуджених, що перебувають у пенітенціарних установах. У суспільстві гостро постала необхідність виховання людей із соціально цінними якостями, які здатні створити і зберегти в державі економічні ресурси, патріотичну свідомість, турботу про підростаюче покоління [1].

Виховний вплив має відбуватися не тільки в сім'ї та школі, але й в усіх освітніх установах, на які кримінально-виконавчим законодавством покладена функція виправлення. Тобто вони повинні надати засудженим те, чому раніше не навчила сім'я й держава, а саме – основи здорового способу життя, поваги до законів, середню освіту і професію.

Проблеми виправлення злочинців хвилювали людство впродовж багатьох століть. Вирази, що не втратили своєї актуальності і в наші часи, зустрічаються в працях філософів давнини: Сократа, Платона, Демокрита, Аристотеля, Конфуція та ін.

Прогресивні ідеї цього напрямку не одержали належного опрацювання в Середньовіччі і здобули свій подальший розвиток лише в другій половині XVIII – першій половині XIX століть, у працях таких всесвітньо відомих гуманістів, як Бекарія, Говард та Бентам.

Проблеми злочинності дореволюційного періоду в історії Росії знайшли відображення в працях таких російських демократів: О. Радіщева, В. Белінського, Ф. Достоевського, А. Чехова та ін.

Питання освіти та виховання в установах пенітенціарної системи вивчається сучасною педагогічною наукою – пенітенціарною педагогікою [2].

Пенітенціарна педагогіка – галузь педагогічної науки, що вивчає діяльність, спрямовану на виправлення осіб, які скоїли злочин і засуджені до різних видів покарань. Самостійна пенітенціарна педагогіка для різних категорій засуджених не розробляється. Всі питання виправлення і перевиховання різних категорій засуджених розглядаються в руслі загальної пенітенціарної педагогіки.

Велику теоретичну спадщину залишили засновники радянської пенітенціарної педагогіки – Б. Утевський та Є. Ширвіндт, що відстоювали тези виправності злочинців і вперше у вітчизняній практиці стали створювати навчально-виховні заклади, педагогічні колективи, гуртки по ліквідації безграмотності, школи першого та другого ступенів [3]. Сучасники та спадкоємці А. Макаренка – Ю. Бехтерев, П. Блонський, Є. Краснушкін, С. Познищев, В. Якобсон та інші, котрі сформулювали основні положення майбутньої пенітенціарної педагогіки та психології, розробили та ввели в пенітенціарну практику форми та методи виховної роботи, вивчали особливості особистості в'язнів.

Одним із перших, хто підкреслив позитивну дію освіти на виправлення засуджених, був С. Познищев. Ще в 20-х роках минулого століття він писав: «Освіта в пенітенціарній установі повинна мати місце, оскільки вона необхідна, щоб знищити ту розумову пільгу, в якій порок і злочин приховують своє глибоке коріння. Освіта, що дається в школі, в місцях позбавлення волі повинна, наскільки можливо, зачіпати світ етичних понять і життєвих ідеалів» [5].

Враховуючи вищезазначене, стає очевидним, що освіта засуджених входить до контексту загальних проблем, що характеризують стан і тенденції розвитку всієї пенітенціарної системи держави, є актуальним питанням, що потребує пильної уваги, докладання значних зусиль і невідкладного вирішення.

Проблеми загальноосвітнього навчання осіб, засуджених до позбавлення волі, його правового регулювання ніколи не залишались поза увагою вчених як радянського, так і пострадянського періодів. Зважаючи на виняткову важливість цього напрямку діяльності держави, зазначені питання були предметом наукових розробок щодо посилення уваги до самих засуджених (М. Детков); гуманізації та демократизації діяльності пенітенціарних установ, створення у виправних установах психологічної служби, посилення її впливу на ресоціалізацію засудженого (М. Дебольский, О. Пшцелко та ін.); використання освітнього фактору виправлення засудженого (В. Васильєв, Ю. Галагузова, Е. Тищенко, А. Сизий, І. Жарков, В. Льовкін, Н. Стручков, В. Корчинський та інші).

Велику вагу для розвитку пенітенціарної педагогіки, як галузі педагогічної науки, мають роботи С. Ветошкіна, Н. Калашни, Л. Лук'янової, В. Синьова та ін.

Проблеми ресоціалізації та соціальної адаптації неповнолітніх засуджених й сьогодні постійно знаходяться у центрі уваги українських науковців: В. Баранова, І. Похлебіної [6], І. Васильківської [7], В. Оржеховської [8] та багатьох інших.

Сучасна пенітенціарна наука розглядає освіту як невід'ємну частину виконання кримінальних покарань і умову успішної реінтеграції в суспільство громадян, які вчинили кримінальні злочини.

Європейські правила, зобов'язання дотримуватись яких взяла на себе Україна в 1995 році, вступивши до Ради Європи, передбачають, що виправна установа повинна прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально всебічними і відповідати індивідуальним потребам і прагненням ув'язнених [4].

Незважаючи на всі позитивні зміни в кримінально-виконавчому законодавстві, перед Україною стоїть ще величезна кількість завдань, які необхідно реалізувати для остаточного реформування системи органів і установ виконання покарань у напрямі подальшої демократизації, гуманізації, посилення прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародно-правових актів та зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством.

Проблема приведення пенітенціарної України до міжнародних стандартів знайшла своє відображення в працях таких учених-правознавців, як В. Ковганич, А. Гель, О. Джуца, С. Фаренюк, В. Корчинський, М. Орзіх та ін.

Наукові дослідження проблем, що стосуються змісту права засуджених на освіту, реабілітації засуджених, їх включення в нормальне життя суспільства, мають велике теоретичне та практичне значення, є базою для подальших досліджень, але певні роботи були підготовлені на підставі старого кримінально-виконавчого законодавства, а тому в недостатній мірі відповідають чинному законодавству та сучасним реаліям.

Деякі питання щодо навчання осіб, засуджених до позбавлення волі, розглядалися вченими фрагментарно. Саме тому треба і надалі вивчати проблеми отримання освіти особами, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі.

Так, досліджуючи проблеми реалізації права засуджених до позбавлення волі на освіту, ми зіткнулися з ситуацією, коли такі важливі питання, як можливість підвищення професійної кваліфікації, а також отримання особами даної категорії додаткових освітніх послуг, у тому числі і платних (наприклад, у вигляді відбування технічних або естетичних гуртків, шкіл, курсів), не врегульовані не тільки на законодавчому рівні, а навіть не знайшли свого відображення ні в одній науковій публікації.

На обговорення заслуговує тема можливості навчання особами, що містяться у виправних установах, в освітніх установах вищої і навіть післявузівської професійної освіти. На думку деяких авторів права засуджених до позбавлення волі на отримання зазначених видів освіти обмежені в силу факту ізоляції останніх від суспільства.

Заборони в чинному законодавстві (крім зазначеного граничного віку та необхідної базової освіти) відсутні. При більш детальному дослідженні ця проблема стає зрозумілою. Реалізація цього права засудженими до позбавлення волі на практиці дуже ускладнена, що зумовлено перебуванням особи в постійному ув'язненні та неможливістю виходу за межі виправної установи.

Висновки. Таким чином, дослідження проблем, що стосуються права засуджених на освіту і реалізації цього права, що має надзвичайну важливість у процесі соціалізації людини, її включення в нормальне життя суспільства, мають велику теоретичну спадщину. Однак у цілому це питання у вітчизняній науці залишається недостатньо дослідженим, тому виникає потреба в повноцінному та більш глибокому його вивченні. Аналіз чинного законодавства в галузі права засуджених до позбавлення волі на освіту призводить до думки, що сутність останнього сконцентрована в певних моментах і тонкощах, що відрізняють його від права на освіту законослухняних громадян.

Список використаних джерел:

1. Калашник Н.Г. Пеналогія : виконання покарань у світі / Н.Г. Калашник. – Вінниця : ПП «ТД» «Удельвейс і Л», 2012 – 320 с.
2. Ветошкин С.А. Пенитенциарная педагогика как наука и область практической деятельности : дис. д-ра пед. наук : 13.00.01.8 / С.А. Ветошкин. – 2002 – 327 с.
3. Утевский Б.С. Создать исправительно-трудовую педагогику // О творческом применении педагогического наследия А.С. Макаренко в работе с заключенными. – М., 1960. – С. 97–100.
4. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006) 2 Комітету Міністрів 11 січня 2006 року на 952 зустрічі заступників міністрів.
5. Познышев С.В. Основы пенитенциарной науки [текст] / С.В. Познышев – М. : Юрид. издательство Наркомюста, 1923. – 342 с.
6. Баранов В.В., Похлебіна І.О. Дослідження автобіографії девіантного підлітка як один із прийомів вивчення причин його десоціалізації // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 9. – 44 с.
7. Оржеховська В.М. Соціально-педагогічні проблеми девіантної поведінки неповнолітніх у сучасних умовах // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 4. – 91 с.
8. Васильківська І.П. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні : деякі аспекти / І.П. Васильківська // Право України : юридичний журнал. – Київ, 2004. – № 1.

